

УДК 929:378 (КДПУ) (1959-1978)

**Г.М. ОЛІФЕР – ТАЛАНОВИТИЙ МАТЕМАТИК, МЕТОДИСТ,
КЕРІВНИК, НАУКОВЕЦЬ-ПРОСВІТНИК**

Нічишина В.В., Ключник І.Г.

*Центральноукраїнський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, Україна*

Стаття містить основні факти науково-педагогічної, управлінської та просвітницької діяльності протягом 1959–1978 років викладача вищої математики та методики навчання математики фізико-математичного факультету Кіровоградського педагогічного інституту О.С. Пушкіна Григорія Максимовича Оліфера. Систематизується трудова діяльність Г.М. Оліфера як висококваліфікованого, ерудованого спеціаліста в галузі вищої математики та методики навчання математики, керівника факультету та кафедри, талановитого вихователя студентського колективу, науковця-просвітника.

Ключові слова: Г.М. Оліфер, математик, методист, керівник, вихователь, науковець-просвітник.

**G.M. OLIFER – TALENTED MATHEMATICIAN, METHODOLOGIST,
SUPERVISOR, SCIENTIST-ENLIGHTENER**

Nichyshyna V.V., Kliychnyk I.G.

*The Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University,
Kropyvnytskyi, Ukraine*

The following article contains the main facts of scientific, pedagogical, supervising and enlightening activity of Grygoriy Olifer, the lecturer of the Higher Mathematics and Teaching Methodology of the faculty of Physics and Mathematics at Kirovograd State Pedagogical University named after O. Pushkin in the period from 1959–1978. G.M. Olifer's working activity is systematized as a highly qualified, erudite specialist in the field of the Higher Mathematics and Teaching Methodology, head of the faculty and the department, talented tutor of the student's collective, scientist-enlightener.

Key words: G.M. Olifer, mathematician, methodologist, supervisor, tutor, scientist-enlightener.

Незаперечною є надзвичайна роль методики навчання математики як навчальної дисципліни у математичній та методичній підготовці вчителів математики. Проте не лише зміст курсу методики математики, організація навчального процесу на цих заняттях визначають рівень та якість підготовки

майбутніх вчителів, але й особистісні якості та професійна компетентність викладачів педагогічного університету [7, с. 148].

Непересічна особистість, видатний методист-математик та керівник кафедри математики Оліфер Григорій Максимович поповнив у середині ХХ століття викладацький склад Кіровоградського державного педагогічного інституту імені О.С. Пушкіна.

Народився Оліфер Григорій Максимович 1 березня 1903 року у місті Любеч Любечського району Чернігівської губернії в сім'ї робочого водного транспорту. Батько працював на буксирних пароплавах матросом та мав велику сім'ю – дружину та 12 дітей. Тому вже з 10 років Григорій Максимович почав працювати по найму в навігаційний період на Дніпрі на човнових пристанях в Києві, на сплаві лісу по Дніпру, на моторних катерах та пароплавах на посаді матроса. В зимовий час навчався в початковій школі, а потім і в середній школі.

В навігаційний час 1919 та 1920 років служив матросом на бронепароходах Дніпровської військової флотилії [3, арк. 158].

Зокрема, як учасник громадянської війни: з серпня 1918 року до вересня 1919 року служив в якості матроса розвідувального бронепарохода «Грозящий» і з березня по вересень 1920 року служив матросом на бронепароході «Грозний» Дніпровської військової флотилії [3, арк. 171].

Після закінчення війни з білополяками та розформування флотилії був направлений на навчання в Київський політехнічний інститут на інженерно-будівельний факультет. Але через матеріальну незабезпеченість в лютому 1922 року залишив інститут та пішов працювати викладачем математики в залізничну школу другого ступеня в місті Гомель, де працював до 15 червня 1923 року.

В червні-липні 1923 року склав іспити за перший курс фізико-математичної спеціальності Чернігівського Інституту Народної Освіти, був зарахований на другий курс та закінчив інститут у липні 1925 року [3, арк. 155].

В результаті отримав кваліфікацію викладача старшого концентру трудових шкіл [3, арк. 158].

З вересня 1925 року по серпень 1930 року працював завідувачем залізничної школи другого ступеня и викладав математику в смт. Сновське та Бахмачі Західної залізниці.

З 1 вересня 1930 року по 30 серпня 1931 року працював викладачем математики на робітничому факультеті та в радянській партійній школі другого ступеня в місті Павловськ-на-Дону.

В серпні 1931 року склав іспити в однорічну аспірантуру Науково-дослідного інституту математики та механіки при Московському університеті та закінчив її в липні 1932 року [3, арк. 155].

З 1 вересня 1932 року по серпень 1939 року працював виконуючим обов'язки доцента кафедри математики в Північно-Кавказькому педагогічному інституті в місті Орджонікідзе (Владикавказ). З вересня 1935 року обіймав посаду декана фізико-математичного факультету Північно-Кавказького педагогічного інституту міста Орджонікідзе.

Протягом 1939–1940 навчального року працював доцентом кафедри математики та деканом фізико-математичного факультету Кременчуцького педагогічного інституту Полтавської області.

З 1 вересня 1940 року до 30 серпня 1958 року працював у П'ятигорському педагогічному інституті з перервою на період окупації міста П'ятигорськ німцями. Був евакуйований у Грузію, де працював викладачем математики в середній школі селища Унтелі-Унара (Красные Колодцы) [3, арк. 155].

В період Великої Вітчизняної війни, не будучи військовозобов'язаним за станом здоров'я, працював постійним керівником колективу студентів П'ятигорського педагогічного інституту з надання допомоги у зборі сільськогосподарської продукції в радгоспах та надання допомоги військовим частинам при спорудженні оборонних рубежів [3, арк. 157].

За таку копітку повсякденну працю в тяжкий для країни час отримав урядові нагороди – медаль «За доблестный труд в Великой Отечественной войне» (1946 рік), орден «Знак почета» (1953 рік), орден Леніна (1966 рік) [3, арк. 155].

Після війни Григорій Максимович повертається до педагогічного інституту у місто П'ятигорськ, проте часто приїздить до України, проводячи зустрічі для вчителів математики.

За час роботи в П'ятигорському педагогічному інституті викладав лекційні курси з математичного аналізу, диференціальної геометрії, основ геометрії, аналітичної геометрії, спецкурс з елементарної математики та методики навчання математики; керував спеціальними математичними семінарами та педагогічною практикою студентів. Його лекції проводилися на високому теоретичному рівні при ґрунтовній методичній підготовленості. Г.М. Оліфер систематично виконував плани науково-дослідної роботи П'ятигорського педагогічного інституту, домагаючись видання отриманих результатів в інститутських, крайових та центральних журналах. Разом з викладацькою та науково-дослідною роботою в інституті здійснював велику навчально-методичну роботу серед викладачів шкіл міст Кавмінводської групи та краю, організовуючи для них постійно діючі науково-методичні семінари, виступав з лекціями та доповідями на вчительських міських та крайових конференціях та керував методичними об'єднаннями викладачів математики. Серед викладачів шкіл краю користувався великим авторитетом.

Починаючи з 1935 року Григорій Максимович обіймав адміністративні посади декана факультету, заступника директора з наукової роботи, завідувача кафедри математики [3, арк. 159].

Зокрема, в П'ятигорському педагогічному інституті, окрім викладацької роботи, 8 років виконував обов'язки заступника директора, 8 років – декана факультету та 4 роки – завідувача кафедри математики [3, арк. 155].

Зарекомендував себе хорошим організатором навчального процесу та науково-методичної роботи як професорсько-викладацького, так і студентського колективу. За відмінну викладацьку, науково-дослідну та суспільну роботу неодноразово відзначався преміями та подяками дирекції інституту [3, арк. 159].

З 1 вересня 1958 року в зв'язку з ліквідацією фізико-математичного факультету П'ятигорського педагогічного інституту обійняв посаду завідувача кафедри елементарної математики в Краснодарському педагогічному інституті в порядку конкурсу [3, арк. 155].

За короткий час роботи – з 1 вересня 1958 року по 30 червня 1959 року – на фізико-математичному факультеті в Краснодарському педагогічному інституті проявив себе високо кваліфікованим та ерудованим спеціалістом у галузі математики й методики математики. Лекції Оліфера Г.М. колеги характеризували як глибоко наукові [3, арк. 160].

Науково-методичною роботою Григорій Максимович почав займатися ще працюючи в середній школі. За час роботи у вишах здійснював наукову роботу систематично. 11 наукових робіт видані у різних наукових журналах та збірниках [3, арк. 157]. Основні з них:

1. Про викладання математики в системі комплексного навчання в школі (Журнал «Радянська освіта», 1926 рік, місто Харків).

2. Методика проведення перших уроків з тригонометрії (Журнал «На допомогу вчителю», 1935 рік, місто П'ятигорськ).

3. Елементарні способи розв'язків невизначених рівнянь другого степеня (Журнал «Вісті Північно-Кавказького педінституту», Випуск XIII, 1936 рік, місто Орджонікідзе).

4. Методика пояснення правил дій над дробовими числами за принципом «масштабальної зміни дробу» (Журнал «На допомогу вчителю» №1, 1941 рік, місто Ставрополь).

5. Про викладання відсотків в курсі арифметики в 5 класі (Журнал «На допомогу вчителю» №3, 1941 рік, місто Ставрополь).

6. Існування геронових трикутників з цілочисельними бісектрисами («Вчені записки П'ятигорського педінституту», Випуск VII, 1952 рік).

7. Про розв'язування задач на побудову методом допоміжного трикутника («Праці 1-ї Крайової конференції викладачів математики Ставропольського краю», 1952 рік, місто Ставрополь).

8. Розв'язування задач на побудову (Журнал «Математика в школі» №2, 1952 рік).

9. Про простоту способів розв'язування задач на побудову (Журнал «Математика в школі» №6, 1955 рік).

10. Проблема існування трикутників з цілочисельними основними лінійними елементами (Журнал «Питання елементарної та вищої математики» №2, Львівський університет) [3, арк. 165].

В межах проблеми існування трикутників з цілочисельними лінійними елементами Григорію Максимовичу вдалося виділити з множини так званих геронових трикутників підмножину таких трикутників, у яких цілочисельними є й усі три бісектриси [3, арк. 157].

Одним з найважливіших завдань методики навчання математики вважав завдання забезпечення всебічного розуміння учнями форм та способів застосування теорії математики в практичній діяльності людей, а разом з тим, і свідомого засвоєння учнями й самої теорії.

Надважливість цього завдання обґрунтовував тим, що:

1) математика має широкі застосування в природничих науках і техніці; тому глибоко усвідомлені й міцно засвоєні учнями знання теорії математики є необхідною передумовою для успішного викладання в школі інших навчальних предметів і для ознайомлення учнів з основами техніки та виробництва;

2) високий ступінь абстракції, притаманний математичним поняттям та законам, ускладнює для викладачів шкіл процес правильного розкриття зав'язків математики з практикою безпосередньо в процесі самого викладання математики в школі.

Тому один з основних напрямків наукової діяльності Григорія Максимовича був присвячений шкільному викладанню геометрії, а саме – шкільним геометричним побудовам [2, с. 3].

Оліфер Г.М. здійснив глибокий аналіз навчально-методичної літератури з даного питання. Зокрема, відзначав велику цінність праць С.І. Шохор-

Троцького, І.І. Александрова, Н.А. Извольського, Н.Ф. Четверухіна, Д.І. Перепьолкіна, В.М. Брадїса. Проте вважав практику впровадження геометричних побудов в школі неповноцінною, а її результати – незадовільними [2, с. 4].

Дуже цінною вважав ідею І.І. Александрова використовувати задачі на побудову в якості методу розв’язування геометричних питань у процесі навчання геометрії в школі [2, с. 5].

Основними напрямками та формами використання геометричних побудов в школі вважав наступні:

1. Задачі на побудову необхідно використовувати перш за все як конструктивний метод трактування геометричних питань. Він, як правило, має відігравати допоміжну роль у процесі навчання і бути засобом для більш глибокого та усвідомленого розуміння учнями обґрунтувань певних висновків суто логічними засобами. Це стосується здебільшого вивчення теорем, означень, основних понять.

2. Задачі на побудову необхідно використовувати і як самостійний метод розв’язування окремих геометричних питань у тих випадках, коли розв’язування їх логічними засобами є складнішим та громіздким (наприклад, при доведенні деяких теорем існування в геометрії, при встановленні екстремальних властивостей тощо).

3. Задачі на побудову необхідно широко використовувати і в якості вправ з метою:

- розвитку у учнів логічного мислення та просторових уявлень;
- встановлення зав’язків геометрії з практикою;
- закріплення вивченої раніше теорії;
- залучення учнів до посильних для них самостійних досліджень.

При цьому був переконаний, що ефективність такого використання в школі геометричних побудов може бути забезпечена лише за умови правильно визначених ролі, змісту й засобів кожного з етапів загальноприйнятої схеми розв’язування задач на побудову [2, с. 6–7].

Найбільш доцільною для мети навчання відшукування розв'язків задач на побудову вважав таку класифікацію самих задач, основа якої пов'язана з «шуканим» в задачах. Дотримувався поділу усіх задач на побудову на такі чотири класи:

- 1) задачі на побудову багатокутників;
- 2) задачі на побудову кіл (або їх дуг);
- 3) задачі на побудову прямих (або відрізків);
- 4) задачі на побудову точок.

Така класифікація задач, на думку Г.М. Оліфера, забезпечує можливість встановлення єдиної геометричної форми для кінцевої цілі аналізу в усіх задачах на побудову, а разом з тим і відкриває можливість встановлення і єдиних методичних засобів для досягнення цієї мети [2, с. 10].

Ця можливість обумовлюється тим, що будь який з чотирьох можливих «шуканих в задачах геометричних образів» цілком визначається тим чи іншим, але завжди скінченним числом його точок. Звідси – можливість зводити кінцеву ціль аналізу в будь якій задачі на побудову до визначення положення того чи іншого числа точок і тільки точок. Систему точок, які цілком визначають (характеризують) той з чотирьох основних геометричних образів, і які є шуканими в задачах на побудову, Григорій Максимович називав характеристичними точками цього геометричного образу. Основним призначенням етапу аналізу є встановлення зв'язків між заданими елементами в умові задачі й характеристичними точками шуканого в ній геометричного образу. Як ефективний засіб для досягнення цієї цілі аналізу рекомендував ідею допоміжного трикутника. Суть цієї ідеї описав наступним чином: встановлення зв'язків між «заданими елементами» (точками, відрізками, кутами тощо) і «шуканими елементами» (завжди точками) буде значно полегшено, якщо і перші, й другі (або хоча б частина тих і інших) виявляться елементами одного й того ж певного трикутника. В цьому випадку для встановлення необхідних зв'язків достатньо буде використати тільки ті або інші властивості трикутника, а не весь запас знань з геометрії [2, с. 11].

В межах теорії геометричних побудов і практики застосування їх у школі працював протягом майже 8 років. Результати цієї роботи лягли в основу наукового дослідження, яке завершилося у 1956 році захистом кандидатської дисертації [3, арк. 157].

5 квітня 1956 року рішенням Ради Московського обласного педагогічного інституту Григорію Максимовичу Оліферу було присуджено науковий ступінь кандидата педагогічних наук [3, арк. 162]. А рішенням Вищої Атестаційної Комісії від 28 травня 1958 року Григорія Максимовича Оліфера затверджено у вченому званні доцента по кафедрі «Математика» [3, арк. 163].

У 1959 році, після того, як лікарі заборонили проживати в Краснодарі за станом здоров'я, Григорій Максимович з 1 липня 1959 року за конкурсом обійняв посаду завідувача кафедри елементарної математики в Сумському педагогічному інституті.

Протягом року роботи Григорія Максимовича в Сумському педагогічному інституті його сім'я (дружина Валентина Всеволодівна (домогосподарка) і двоє синів – Віталій (офіцер, майор-топограф) та Віктор [3, арк. 157]) проживала в П'ятигорську без нього через «квартирне питання». І коли через рік не вдалося вирішити наболіле «квартирне питання», Григорій Максимович з 16 жовтня 1959 року з дозволу Міністерства освіти УРСР в порядку переведення перейшов на роботу в Кіровоградський державний педагогічний інститут на посаду доцента й завідувача кафедри математики [3, арк. 155].

Таке переведення стало можливим у зв'язку з тим, що у вересні 1957 року розпочалася нова ера у розвитку Кіровоградського державного педагогічного інституту, директором якого став колишній завідувач відділом шкіл ЦК КПУ, заступник Міністра освіти УРСР Федір Гнатович Овчаренко. Федір Гнатович запрошував на роботу до Кіровограда висококваліфікованих викладачів з гарантією надання їм житла. Серед тих, кого запросив Ф.Г. Овчаренко, були знані та шановані науковці В.К. Чернецький, Г.М. Оліфер та інші.

У жовтні 1959 року Григорій Максимович Оліфер був призначений завідувачем кафедри математики Кіровоградського державного педагогічного інституту [5].

За час його керівництва кафедрою математики значно зріс ідейно-теоретичний рівень викладання математичних дисциплін, активізувалася науково-методична робота, самостійна і науково-дослідна робота студентів. Все це сприяло підвищенню якості знань студентів, професійної підготовки вчителів математики. За семиріччя успішність студентів з математики зросла на 7%. Багато уваги приділяв Г.М. Оліфер питанням організації та якісного проведення педагогічної практики студентів, в результаті чого за останні роки його роботи 90% студентів з педагогічної практики отримали хороші й відмінні оцінки, показали на практиці глибокі знання з математики та методики її викладання в школі. Як досвідчений працівник вищої школи Г.М. Оліфер надавав велику допомогу молодим викладачам у підвищенні ідейно-теоретичного рівня читання лекцій, практичних і лабораторних занять, удосконалення методики викладання математики, багато уваги приділяв наданню науково-методичної допомоги випускникам, вчителям міста й області в покращенні якості викладання математики в школі й підвищенні успішності учнів.

Г.М. Оліфер брав активну участь у суспільно-політичному житті Кіровоградського державного педагогічного інституту, міста Кіровограда й області. Дуже часто виступав з лекціями й доповідями на науково-педагогічні теми на теоретичних семінарах і наукових конференціях, співпрацював із товариством «Знання» та обласним інститутом підвищення кваліфікації вчителів, брав участь у підготовці й проведенні міських та обласних математичних олімпіад [3, арк. 171].

У період 1960–1965 років за сприяння Григорія Максимовича у підпорядкування кафедри математики в додаток до кабінету математики на фізико-математичному факультеті Кіровоградського державного педагогічного

інституту було створено нові кабінети креслення, математичного моделювання, а також кабінет методики викладання математики [5].

У 1965 році (5 червня) ректорат Кіровоградського педагогічного інституту визнав доцільним поділ кафедри математики на дві: кафедру вищої математики й кафедру елементарної математики [5]. 22 червня 1965 року Оліфер Григорій Максимович був обраний за конкурсом на посаду завідувача кафедри вищої математики Кіровоградського педагогічного інституту [3, арк. 168].

З 29 серпня 1967 року Оліфер Г.М. продовжив працювати на кафедрі вищої математики на посаді доцента кафедри [3, арк. 169].

З 1975 року Григорій Максимович вийшов на пенсію, хоча в 1976–1978 роках тимчасово працював на посаді доцента [5]. Зокрема, Г.М. Оліфера було зараховано тимчасово на посаду доцента кафедри вищої математики 11 березня 1976 року згідно з клопотанням завідувача кафедри [3, арк. 174]. Таким чином, Григорій Максимович попрацював доцентом кафедри вищої математики ще до 30 червня 1978 року [3, арк. 177].

Протягом усієї трудової діяльності брав активну участь в суспільній роботі як член профспілки, член ВЛКСМ та член КПРС [3, арк. 155].

Колектив викладачів та співробітників Кіровоградського педагогічного інституту неодноразово обирав його членом профкому, Григорій Максимович був членом партбюро фізико-математичного факультету, заступником голови бюро групи народного контролю Кіровоградського педагогічного інституту.

Колеги та студенти пам'ятають його вимогливим до себе і до підлеглих; прикладом сумлінного ставлення до виконання своїх службових обов'язків; фахівцем, який користувався заслуженим авторитетом в колективі студентів та викладачів [3, арк. 171].

Лекції Григорія Максимовича Оліфера добре пам'ятають студенти. Він бездоганно знав свій предмет і був чудовим лектором. Був вимогливим, проте доброзичливим до кращих студентів. Серед фізматівців 60-х він був живою легендою.

Згадує Г.М. Оліфера у своїх спогадах Л. Левочко. Григорій Максимович читав тоді студентам-заочникам п'ятого курсу фізмату «Основи геометрії». Студенти вважали, що скласти Г.М. Оліферу екзамен – це майже закінчити інститут. Одна кіровоградська вчителька-заочниця здавала його 8 разів, але без результату. Григорій Максимович почав викликати в неї такий переляк, що вона забувала, дивлячись на нього, й те, що знала. Коли вона прийшла забирати документи з інституту, працівники заочного відділу виписали їй направлення на складання цього екзамену до Черкас (тоді це практикувалося). Там вона здала геометрію на «добре». Довелося працівникам заочного відділу займатися з цією вчителькою «психотерапією» й на державному екзамені. Адже там Г.М. Оліфер був членом комісії. Але вона склала екзамен і викладала математику в школі аж до самої пенсії [5].

Г.М. Оліфер залишиться в історії фізико-математичного факультету теперішнього Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка як талановитий, високо кваліфікований та ерудований фахівець в галузі математики і методики навчання математики, як прогресивний керівник, який спрямовував роботу кафедри математики на вирішення найактуальніших навчально-методичних завдань і, безперечно, як вдумливий та здібний вихователь колективу студентів і викладачів.

Список використаної літератури

1. Олифер Г.М. О решении геометрических задач на построение. *Математика в школе*. 1952. 2. 13–22.
2. Олифер Г. М. Основные принципы методики обучения решению планиметрических задач на построение в средней школе в свете задач политехнического обучения : автореф. дис. ... канд. пед. наук (по методике математики). М-во просвещения РСФСР. Моск. обл. пед. ин-т ; науч. рук. И.К. Андронов. Москва, 1955. 16 с.
3. Особові справи працівників інституту, які мають наукові ступені та звання (Овчаренко – Омеляненко). Архів Кіровоградського державного педагогічного інституту імені В.К. Винниченка. Том 27. Арк. 153–177.

4. Слєпкань З.І. Методика навчання математики. Київ, Вища школа, 2006. 582 с.
5. Фізико-математичному факультету – вісімдесят: витоки, становлення, сьогодення, перспективи. Загальна редакція Р.Я. Ріжняка. Кіровоград, КОД, 2010. 160 с.
6. Шевченко С.І. Історія Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (1964–1999 рр.). Кіровоград, ВО «Акорд», 2005. 126 с.
7. Шищенко І.В. Талановитих вчителів готують лише талановиті викладачі (із історії розвитку методичної школи кафедри математики Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка). Актуальні питання природничо-математичної освіти: збірник наукових праць. Суми, СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2016. Випуск 7–8. 138–149.